

Kamenné památníky **František Jaroslav Mančal**

Jako boží moučka připomínala hloubavým Zálesákům na místech staré náboženské kultury (rozcestí) všudypřítomnost nebo dobrotu boží, jako každý kout naplněn býval v jich obrazotvorností nadpřirozenými bytostmi, oživujícími domov, háje, lesy, studánky, tak dojímalu jejich mysl každé neštěstí, ať náhodné, ať úkladné, o něž ani tehdy nebylo nouze. Pro paměť dlouhou označovali pak místa ta kamennými památníky, tesanými od domácích kameníků z domácí žuly hrubozrnné. Máme doklady z jiných krajů, že často stavěli je sami vrazi svým obětem jako část trestu a pokání, byvše k tomu odsouzeni soudem hrdelním. Stavěli je však také příbuzní nešťastníků na jejich památku.

Na Zálesí nalezl jsem takové památníky u Hněvkovic, ve Větrném Jeníkově za Hlouškovy a u Černého rybníka, v Dušejově, u Vystrkova, u Kalhova, u Mysletina dva, ve Kvášovci u Mladých Bříšť, na Hejštích, u Bystré, u Zahoří, u Velešova, v Kletečné 2, v Ústí 2 a v Temníku.

Jsou to zpravidla ploché kameny různých rozměrů (kupř. v Dušejově v = 121 cm š = 48 cm tl = 19 cm, v Hněvkovicích 105, 76, 16, ve Větrném Jeníkově 56, 56, 35, v Kletečné 111, 68, 16), zasazené na místě neštěstí, čelnou stranou k cestě. Zbožnou útěchu vyjadřuje vždy na přední straně velký kříž, buď jako polovypuklina, buď vyrytá do základny kamene. Někdy připsána legenda, jejíž písmo archaistické jest během věků povětrností a nerozvážnými novějšími obnovovateli tak sešlé a pokažené, že jen s největší námahou možno části nápisu rozluštit. Jinde místo nápisu hlásají událost jen vytesané znaky, jimiž naznačen stav nebožtíka nebo způsob vraždy a letopočet. Pověsti ještě dochované o těchto pomnících v podstatě shodují se s nápisy.

Tak o pomníku u Hněvkovic tradice praví, že na místě zabit byl tkadlec a vedle kříže skutečně vytesán tkalcovský člunek. Z nápisu však není možno rozluštit více než: „tu zahynul“.

Podobně na kamenném památníku u vozové cesty z Vystrkova k Libickým lesům jest vedle vypouklého kříže tkalcovský člunek a neumělý nápis: Letha... Z(d)e je mi to ... zahynul ... z lybic Pakosta krczmarze z Kletecny a Ji ... zradně zabit ... (Nečitelné vytečkováno.)

Za Hlouškovy ve Větrném Jeníkově zabit prý byl dudák a na kameni ukazují dudy a sekeru.

Tamtéž u Černého rybníka v lesích dochoval se pomník bez nápisu i bez odznaků (snad, že se tu málo chodilo), ale v rohu mezi rameny jest veskrz pomníku oblá díra. Pověst dí, že tu (v lesích) vlk sežral dítě a patrně zkreslený variant, že tu opice zakousla dítě.

Pomník v Dušejově má pěkný kříž na obou stranách, ale je bez nápisu i bez znaků. Dva prý se vsadili, kdo dále donese sud piva, ale když jeden obrovské to břemeno nesl, na tomto místě padl a zemřel. Druhá verze jest zcela odlišná: V dávných dobách, kdy v těch místech byly hluboké lesy a bažiny, jelo prý tu 7 rytířů. Ztratili cestu a v bažinách jeden utonul.

O pomníku u Vystrkova vypravuje pověst, že tudy r. 1507 šel husitský kněz k nemocnému, zde byl přepaden a zabit. Pověst jest plně dotvrzena kameníkem, jenž ve kříži vyryl letopočet 1507 nad křížem kalich s hostií a nesrozumitelným zkráceným nápisem, pod křížem pak dvěma noži.

Na hrázi vypuštěného rybníka Kvášovce u Ml. Bříšť zakryt líštím stojí veliký kámen 95 x 56 cm s bohatou legendou, z níž rozluštil jsem jen: A. Domini 1693 dne 24 junu zahynuli 2 sou bratři Dolejší ze vsi Bříšť... ja zde hlasim všemu lidu... Buh. Dle pověsti utopili se zde dva chasníci při koupání.

Pomník za Sedlicí u samého Zálesí nese legendu: „517 3. Augusta zahynul Krčmarz z Kletečný jmenem Girzi przigmy Pokorni ... zradne zabit Letha .. 17.“

O kameni v Kalhově jsou dvě verze pověstí. Jedna o nevěrné ženě, druhá, že tu leží vojáci. Na blízkém poli byly prý nalezeny nějaké kosti lidské. Na kameni po stranách kříže jsou vytesány podoby muže v helmě a ženy.

V Kletečné nedaleko kapličky jest pomník s křížem a nápisem: Letha Panie 1.5.0.1 ten patek před swa ty Mikulasse zahynul g Tuto Gira vnuk hadravu Smrdova od lidy zradnych panbu h racz gemu milostiv bity. Na památníku přes celý kámen vysoký kříž a pod jedním ramenem jeho sekera.

Podobný kámen stejně tesaný a všecek legendou popsáný je v téže vesnici po levé straně silnice asi 200m před vodní přehradou na Želivce. Zdá se, že jej tesal týž kameník, neboť při přibližně stejných rozměrech mají kříž úplně stejný, jeho ramena končí trojlístem a zatknuta stojí jako na pahorku (na zeměkouli?) I písmo jest stejné. Z porušených již slov dá se přecísti namáhavě asi toto: 17. 1 Leta zahinu- -rozený vladíka(?) panoss ondrzej m. z ... z něho... ne Klete... kterémuz. pa... k (Pán Bůh) dussi jeho milostiv ejty araz (tj. rač)(16. Stol.)

V Ústí ve Fabrikách u polní cesty na Němeček za stavením č. 12. jest kámen bez letopočtu a bez nápisu. Malý křížek na něm zdá se později vysekán. Pověst vypravuje, že tu služka ubila sluhu krajícem chleba. V těch místech bylo obecní pastvisko.

Na pokraji lesa v Temníku poblíž lesa Dvořákovska stojí kámen plochý hranol. Přední plocha jest polovypukle orámována a přes celou rovněž polovypuklý kříž. U jeho paty vytesána lebka se

zkříženými hnáty a pod vodorovnými rameny letopočet 1766. Nápis není. Zde zabít prý byl záhy po svatbě mladý hospodář z Ouhořilky.

Na cestě od Velešova k Mikulášovu jest kámen (45 x 45) se třemi vytesanými křížky a nápisem: 1827 Igantz Czechak. Zde prý se zastřelil myslivecký mládenec z nešťastné lásky.

U Bystře při silnici k Humpolci stojí hrubý kámen (80 x 70cm) pouze s vypouklým latinským křížem. Pověst vypravuje, že zde usmrtil zhrzený milenec soka.

U Zahoří pod rybníkem Jamborem plochý kámen. „Vystouplý okraj a latinský kříž v barokní ozdobě. Vydlabané písmo latinské praví: Leta 1690 dne 13 11 Jan Šimon. Bez pověsti.“

/Havlíčkův kraj, O. Jančík, 1936/

Skoro u všech kamenů lze zaznamenati polokruhovitě zakončení s obloukem někde mělčím, někde hlubším, při čemž horní rameno latinského kříže zasahovalo častěji až do tohoto polokruhovitě zakončení. Památník z Temníku, od Kletečné a od Černého rybníka ve V. Jeníkově zakončeny jsou plochou rovinou.

Jedině o kameni za Hlouškovy u V. Jeníkova, kde se vjíždí k Úsobí, beru tradici v pochybnost.

Svémi rozměry liší se zcela od ostatních kamenů (56 x 56 x 35 cm).

Přes V. Jeníkov vedla prastará důležitá cesta od Želiva na Moravu, po níž jistě brali se i kupecké průvody a tedy asi stála pod ochranou úřední moci. Může tedy tento tvarem se vymykající kámen býti takzvanou salakvardou, tj. kamenem výstražným pro zbojníky. Proto na něm také spatřuji ne budy, ale piky, palici jakousi a sekyru, znamení trestná a kříž, znamení míru.

Časově datují se kříže památné zde nejvíce ze století 16. Jeden ze století sedmnáctého a jeden v Temníku velmi odlišný formou do století 18. 1766. Letopočet 1335, jak objevil se při vyzdvižení na památníku kamene v Kalhově jest tedy zřejmě porušen pozdějším opravovatelem, jako se dělo i s písmem. To během věků a rozrušením žuly stávalo se nečitelným a horlivci ... nejasná písmena barvou, popřípadě je i vyškrabovali znovu, nestarajíce se mnoho o správný text. Má se čísti pravděpodobně 1535.

Stavět památné kameny na místech neštěstí udržovalo se na Zálesí až do druhé polovice 19.

Století, ale poslední svou podobou již liší se od předešlých. Kámen z r. 1876 na obecní louce

„Bejkovce“ jest sice ještě nahoře kruhovitý, ale polovypuklý kříž na něm hlásí dobu pozdní.

Kámen Křížova mlýna u Mysletína jest jen pěkně tesaný obdélník s malým křížem a věnečkem nevinnosti nahoře, ostatní plocha vyplněna slovy: Na památku dne 25. VII. Leta Páně 1888. Stáří Z R Y M 14 D.

Z téže asi doby jest prostý, malý a netesaný pamětní kámen špičák postavený na hrázi rybníku v Hejštích. Svědčí o naprostém již úpadku vkusu a smyslu pro pěknou a zbožnou památku.

U prvního bez nápisu skutečně legenda vypravuje, že tu náhle zemřel osmdesátiletý stařík Barborák, vraceje se z pastvy s dobyt看kem. Za svého života byl prý přesvědčen, že neumře pod střechou. Dal postaviti na památku syn Matěj.

Druhý kámen na mlýnském náhonu u Vopálenských hlásá, že se tu utopilo mlynářovo dítě, o třetím v Hejštích tradice hlásí, že tu z vody vytažen utopený sedlák Dvořák.

Od té doby památných kamenů na místech neštěstí již nestavěli.

Mimo tyto památné kameny nalézá se na území Zálesí mezi Zbilidy a Opatovem vedle silnice

skutečný, malý, omšný kříž, který se ode všech ostatních zde liší. Tradice vypráví známou

legendu, že tudy šli věrozvěsti Cyril a Metoděj a že na památku jich uhlíř, u něhož nocovali, kříž

tento postavil. Cyrilometodějské legendy o křížích jsou příliš všeobecné a ne staré. Nelze tedy dle

toho kříže tento datovati. Není ničím jiným než zase salakvardou, tj. výstražným znamením pro lidi

zbojné, aby spatřivše na kříži kopí, vzpomněli trestu, jaký by následoval, kdyby se na kupcích a

pocestných dopustili násilí.

Ukázka jednoho listu z rukopisu: viz další stránka

zakončeni. Vládně se na kolářím kameničtém
~~stáhn.~~ Bylo^{bylo} podle ~~komunikace~~ v lepší jazyky kameničtém
 mnoho jak narvedouji klyčky^u nstřpaných kameniš
 porahující se v lesích kálení.

Čarové dají se tušit památce^{májově} na polsku
 jeden se volá ledi se čer^{ne} na ledu
 10, 17 jako příklad^{v něm} byl^{byl} ~~průp.~~ ~~obdělání~~ na
 Podmínkách⁽¹⁷⁰⁶⁾ pouze jeden^{velmi} (velmi) formou se přelid'
 B. Seleporel 1335, jak objevil se při vysávkění památka
 kameni a kálově (sta 445) jest leon^{to} sčejně porušen
 porušení opravením^{to}, jako se^{to} i s pímom. To
 po během věku a porušení^{to} šly stával se nečistým
 a hořivi vypani aktivati^{to} naasa nejasa^{to} přimena barvos,
 po přípuai je i vyřha a dorah^{to} proru, neobrazje se mnoho
 o správný^{to} veda. Na se čisti^{to} prave podobu 1335.

Starší památka^{poslední} kamery na mílech nečisti udívvalo se na Lálvi až do
 druhé polovice 19. stolí, ale formou podobou^{naobem lopti} již liší se od předších. Kámen p. r. 1876^{Bykovce}
 má^{jed.} píe ještě natože kruhovitý, ale polo vyfukky^u kvit^u na něm hlavi^u dobu přetnu. Kámen
 výhra^{výhra} m^m líng^{líng} u^u ~~u~~
 "napomíná^{to} v^u ~~u~~ ^{to} jen^{to} podobě lesu^u obdělntý s malým kvítkom a venectom^u
 není^u noží^u natone, odahni plocha vyplněna slovy: Na památku dne 25. V. Eto Lání 1898. slávi
 2 R 7 M 14 D. Z lívi asi dohy^{malý} ~~to~~ jest památka^{to} kamery^u jest^u prou^u nálesaný^u kamenný^u kamenný^u špící^u
 za křiží^u rybníku^u v^u sčejších^u sčedci^u o^u na prostém^u jáz^u výpadkem^u vlávn^u pro^u pětina^u a^u obecnou^u památ^u.
 podaromí
 čka. ~~Ča se staly jako jiných kamenné na mílech nečisti^{a, styma} nemalísame.~~